

УДК 78.072(477)Ревуцький Д. М.

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.128.215209>

ШЕРЕМЕТА І. В.

Шеремета Ірина Василівна — провідний мистецтвознавець відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8484-2026>

iryna-sheremeta@ukr.net

© Шеремета І. В., 2020.

УБИВСТВО ДМИТРА РЕВУЦЬКОГО: РОЗКРИТИ НЕ МОЖНА ІГНОРУВАТИ?

Висвітлено один із маловідомих епізодів історії української музичної культури складного і контроверсійного періоду німецької окупації 1941–1944 років. Йдеться про вбивство Дмитра Миколайовича Ревуцького (1881–1941) — українського музикознавця, фольклориста, автора близько 60 наукових праць, редактора численних нотних видань, перекладача українською мовою значної кількості камерно-вокальних та оперних творів європейських композиторів, музичного діяча, організатора і учасника музичного життя України першої третини ХХ століття, брата композитора Льва Ревуцького. Резонансне вбивство Д. Ревуцького досі парадоксально вважалося вповні не розкритим, попри наявність ряду документальних свідчень. Зібрано та проаналізовано документи різного походження про злочин, зокрема спогади очевидців та / або сучасників Д. Ревуцького, матеріали української преси 1940-х років, а також дотичну музикознавчу й історичну літературу. Реконструйовано ланцюг подій, що відбулися після злочину. Враховано принцип *сui bono* — кому вигідне/невигідне було вбивство видатного українця. Визначено і верифіковано кілька версій злочину, за найбільш вірогідною з яких убивці — члени підпільного угруповання Володимира Кудряшова. Уточнено деякі риси характеру та рід занять окремих злочинців. Запропоновано дослідження справи Володимира Кудряшова в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Також виявлено нові факти до біографії композитора Льва Ревуцького, зокрема ряд хибних повідомлень у тогочасних засобах масової інформації про смерть митця від рук радянських найманців 1941 року.

Ключові слова: вбивство Дмитра Ревуцького, музикознавче розслідування, українська музична культура в період німецької окупації.

Постановка проблеми. У криміналістиці подекуди розкривають злочини, давність яких вимірюється десятиліттями. Іноді подібне трапляється і в музикознавстві. Так, щасливий збіг обставин майже через сімдесят років опісля дозволив з'ясувати ім'я убивці композитора світової слави Миколи Леонтовича (1877–1921). Натомість резонансне вбивство іншого видатного українця — музикознавця Дмитра Ревуцького (1889–1941) — нині вважається вповні не розкритим¹, попри наявність ряду документальних свідчень. Ця парадоксальна обставина породила наш інтерес до справи та ініціювала музикознавче розслідування під назвою «У пошуках убивці Дмитра Ревуцького». Джерелами пошуків стали спогади очевидців та/або сучасників

¹ Кузик В. В. Дмитро Ревуцький: репресований посмертно. Ще раз про «міфотворчість» радянських істориків // Слово «Просвіти». 2006. 13–19 квітня. С. 10–11.

Дмитра Ревуцького, українська преса 1940-х років, дотична музикознавча й історична література, а також Галузевий державний архів СБУ. Поміж питань, що нас цікавили, — послідовність подій, що відбулися після злочину, реакція різних суспільних кіл, свідчення очевидців, особистості підозрюваних, а також рефлексія *сui bono*.

Після опрацювання джерельних матеріалів нами було виокремлено кілька версій вбивства Дмитра Ревуцького: версію німецької окупаційної влади, підтриману тогочасною українською пресою, що її ми умовно назвали «рукою Кремля», радянські версії 1940-х («німецький слід») і 1980-х років («ура-патріотичний камінг-аут») та версію музиколога Валентини Кузик («конспірологічну»).

Мета дослідження — на підставі багатоаспектного опрацювання зібраного фактологічного матеріалу верифікувати наявні версії вбивства Дмитра Ревуцького, визначивши найбільш вірогідну з них.

Виклад основного матеріалу. Верифікації версій передувала реконструкція подієвого ланцюга. Вихідну обставину розгортання подій зазначив у спогадах про журналістську діяльність на початку 1940-х письменник Олександр Смотрич, який на той час користувався автонімом Флоринський¹. За його словами, майже відразу після скоєння вбивства до редакції «Нового українського слова», де тоді працював О. Флоринський, «подзвонили з гестапо і суворо заборонили будь-що давати до газети з приводу вбивства Д. Ревуцького»². Страшною новиною він устиг поділитися з колегою Оленою Телігою, почувши у відповідь «Це вони хочуть нас усіх залякати!»³. Щоправда, за словами Флоринського, кого саме мала на увазі поетеса — німецьких «визволителів», радянську агентуру чи все ще живу російську білогвардійщину — так і залишилося загадкою.

Чому німецька влада засекретила факт вбивства Д. Ревуцького? Можливо, щоб приховати прогалини в забезпеченні правопорядку на підконтрольній їй території й не обурювати українську громадськість втратою її визначного представника — убивство літнього й хворого Дмитра Ревуцького, як видається, не було вигідне окупантам. Цим (тимчасовим) замовчуванням нацистська влада навіть частково уподібнилася до своїх квазіантагоністів — радянської репресивної машини, що на майже півстоліття вилучила ім'я Д. Ревуцького з української історії.

З огляду на заборону інформування перше повідомлення про смерть Дмитра Ревуцького було скромне (без зазначення обставин кончини) і вкрай непомітне на газетній шпальті «Нового українського слова» й, либонь, тому залишилося поза увагою периферійних часописів, що мали практику взаємної републікації матеріалів, здебільшого не вказуючи першоджерело:

За повідомленням міської управи, 1 січня 1942 р. відбудеться панахида по трагічно загиблому етнографу Дмитру Ревуцькому та його дружині. Похорон відбудеться цілком приватно⁴.

---

¹ Шеремета І. В. Примхи долі Олександра Смотрича (Флоринського) або Трохи про українську музичну критику часів німецької окупації // Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно. Київ, 2018. Число. 3. С. 73–81.

² Смотрич Олександр. Короткі спогади «відповідального секретаря» // Філологічний дискурс. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 50.

³ Смотрич Олександр. Моя сусідка Олена Теліга (осінь 1941 р. — зима 1942 р.) // Філологічний дискурс. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 48.

⁴ [Повідомлення про смерть і похорон Д. Ревуцького] // Нове українське слово. 1941. 31 грудня (№ 15). С. 4.

У січні 1942 року в газеті «Український голос», що виходила в Луцьку, усе ж з'явилася коротка інформація про смерть Ревуцького, однак повідомлялося про композитора Левка з дружиною (очевидно, на периферії Ревуцький-композитор був відомішим за брата-музикознавця):

До нашої Редакції надійшла спізнена вістка про трагічну смерть у Києві відомого українського композитора Ревуцького. Композитор і його дружина були при таємничих обставинах забиті в своєму помешканні.

Деякі подробиці цього сумного факту читачі знайдуть у дописі нашого кореспондента з Києва, вміщеному в цьому числі¹.

І невелике продовження теми в тому самому номері газети із суттєвою деталлю про імітацію злочинцями пограбування помешкання Ревуцьких:

<...> Як на одну з політичних подій київського життя в останніх часах треба вказати на загадкове вбивство у власному помешканні славного українського композитора Ревуцького та його дружини. Убивники симулювали грабіжницькі наміри, але слідство показало, що вбивство зроблене не з грабіжницькою метою. Винувників злочину не знайшли до цього часу. Бл[аженої] п[ам'яті] родині забитих Ревуцьких Київ зробив величавий похорон. <...>².

Майже відразу цю інформацію було передруковано низкою інших газет, причому часопис «Львівські вісті» вперше відзначив більшовицький слід злочину:

Хоч большевицькі саботажі в Києві вже покінчилися, однак недавно вбив хтось славного композитора Ревуцького в його мешканні разом із дружиною. Злочинці симулювали грабунковий напад, але є дані, що причина вбивства була інша. Злочинців досі не зловлено. Київ уладив жертвам большевицького злочину величавий похорон³.

Кульмінацією творення міфу про смерть Л. Ревуцького стала публікація «Стрийськими вістями» 15 лютого 1942 року розгорнутого некрологу, підписаного криптонімом О. А.:

ЛЕВ РЕВУЦЬКИЙ

посмертна згадка

Нова жертва московсько-більшовицьких звірств в Україні! Здається, цьому мотлохові мало мільйонів жертв, він ненаситний і чигає на нові жертви, він старається знищити все, що можна.

Новий удар, нова втрата, нова рана на нашому національному організмі: Трагічна смерть Льва Ревуцького, wraz із дружиною підступно замордованого у власному мешканні в Києві більшовицькими агентами, що, пролізши на територію звільнену німцями, намагаються терористичними актами сіяти неспокій.

Як повідомляють з Києва, злочинці симулювали грабунковий напад, — але є дані, що причина вбивства була інша. Злочинців наразі не зловлено, але їх заслужена кара за підлий нелюдський вчинок постигне скорше чи пізніше.

Смерть Ревуцького, це ще одна кривава пляма на сумлінні Сталіна і його опричників.

¹ Трагічна смерть композитора Ревуцького // Український голос. Луцьк, 1942. 22 січня (№ 4). С. 2.

² —ко. У Києві // Там само. С. 7.

³ Смерть композитора Ревуцького // Львівські вісті. 1942. 11 лютого (№ 29). С. 3.

Ціла Україна потрясена трагічною вісткою. Київ уладив жертвам більшовицького терору величавий похорон.

Ще одна велика людина сходить до гробу замордована підступними злочинцями. В особі Льва Ревуцького Україна тратить одного з найвизначніших сьогочасних композиторів, талановитого ученика і продовжника ідей генія української музики Миколи Лисенка.

Народився Ревуцький в 1889 р. Вже змалку зраджував замилювання до музики. Справжній талант відкрив у ньому Лисенко і допоміг розвинути його.

Великий композитор вщепив молодому Ревуцькому любов до народної пісні, думи, був йому яскравим прикладом, як треба збирати і користуватися тими неоціненними скарбами народної творчості.

Ідучи його слідами, вже ставши відомим композитором і визначним педагогом, Ревуцький сам теж своїм учням передавав ці ідеї, вказував на єдиний шлях українського композитора: творити твори тільки так, що були б національні формою і змістом, щоб у них виявлялась душа українського народу, його найкращі стремління.

У надбанні бл. п. Льва Ревуцького найбільша частина падає на українські народні пісні, які він чудово згармонізував. Але й оригінальних творів у нього незвичайно багато (він один з найбільш плодovitих українських композиторів), це головню: сольоспівни, хори, фортеп'янові прелюди, концерти для фортеп'яну з оркестрою. Найбільш виразно виявився одначе його талант у незрівняних симфоніях, а особливо у II симфонії, знаменитій під кожним оглядом, яку закінчено недавно, тому два роки.

Ревуцький згинув на трудовому пості, повний нових, великих замірів, але його смерть, це тільки фізична смерть. Він, його мелодії, його твори будуть вічно живі, його страдальницьке життя буде дороговказом грядущим поколінням українських композиторів.

Його слова стануть заповітом:

...«В мистецтві перемагає і створює яскраві ідейні твори лише той, хто, насамперед, черпає живильні, соки народної творчості, той, хто знаходить в цьому джерелі невичерпне натхнення до праці для своєї Батьківщини». (Л. Ревуцький: «Думки про музику» 1941 р.)

Його ім'я буде нестерельне¹.

Днем раніше у Львові нарешті з'явилася інформація, що вбито не композитора Льва Ревуцького з дружиною, а подружжя його брата Дмитра:

Львів, 13 лютого.

До вістки про трагічну смерть композитора Ревуцького і його дружини з мистецьких кол висловлюють здогад, що вбито не композитора Левка, а його брата Дмитра Ревуцького, відомого етнографа і вченого, та його дружину².

Це повідомлення скидалося на чутку, тому в републікації в одній із газет — кам'янецький «Подільнин» — завбачливо вказано першоджерело — часопис «Львівські вісті».

---

¹ О. А. Лев Ревуцький. Посмертна згадка // Стрийські вісті. 1942. 15 лютого (№12). С. 3.

² Вбивство Ревуцького // Львівські вісті. 1942. 13 лютого (№ 31). С. 4.

У липні 1942 року німецька поліція Києва офіційно повідомила про розкриття вбивства Дмитра Ревуцького, що, згідно з рапортом, було здійснене радянським підпільником-диверсантом Володимиром Кудряшовим та членами його угруповання:

Київ, 15 липня 1942 р.

Командир поліції безпеки і СД Київської Генеральної округи повідомляє:

Вбивство професора Ревуцького та його дружини в листопаді 1941 р. тепер з'ясовано. Комуністичні бандити напали на подружжя Ревуцьких в їх помешканні і вбили їх. Злочин зроблено з політичних мотивів. Вбивці пограбували всі золоті й цінні речі, що знаходилися в помешканні.

Вбивці: Федір Ревуцький, Володимир Кудряшов, Сергій Пащенко та Георгій Левицький, які всі проживали в Києві, сьогодні розстріляні¹.

Поміж оголошених убивць, за іронією долі, трапився однофамілець видатного музикознавця, диверсант Федір Ревуцький, що, очевидно, було неоднозначно сприйнято громадськістю. Чи не тому син покійного вченого, Валер'ян Ревуцький, незабаром публічно спростував належність злочинця до їхньої родини:

До редактора газети «Нове Українське Слово».

Прошу вмістити в Вашій газеті таке повідомлення: В «Новому Українському Слові» від 17-VII-1942 року був надрукований вирок у справі вбивства мого батька професора Д. М. Ревуцького. Серед убивців названий Федір Ревуцький. Заявляю, що останній **не має нічого спільного з нашою родиною**.

Викладач Київської музично-драматичної консерваторії Валер'ян Ревуцький².

2 серпня 1942 року в берлінській українській газеті «Голос» О. Красовський навів моторошні подробиці вбивства:

УБИВСТВО ДМИТРА РЕВУЦЬКОГО

В Київському «Новому Українському Слові» від 17 липня 1942 року опубліковано повідомлення командира поліції безпеки і СД Київської генеральної округи такого змісту:

«Убивство професора Ревуцького та його дружини в листопаді 1941 р. тепер з'ясовано. Комуністичні бандити напали на подружжя Ревуцьких в їх помешканні і вбили їх. Злочин зроблено з політичних мотивів. Вбивці пограбували всі золоті й цінні речі, що знаходилися в помешканні. Вбивці: Федір Ревуцький, Володимир Кудряшов, Сергій Пащенко та Георгій Левицький, які всі проживали в Києві, сьогодні розстріляні. Київ, 15 липня 1942 року».

Убивство професора Дмитра Ревуцького, брата композитора Левка Ревуцького, та його дружини носило надзвичайно загадковий характер і обставини його позначалися рисами нелюдської жорстокости.

Дмитро Миколаєвич останні роки тяжко хворів. Нервові напруження часів ежовщини спричинилось до удару. Втрачено було рухливість половини тіла, уражено мовні центри мозку. Але поступово Дмитро Миколаєвич одужував, почав був працювати у себе вдома. Він відновив роботу над монографією про Миколу Лисенка. Він добре відчував, що настали останні роки його життя і що монографія про Лисенка є прощання не тільки з науковою роботою... Особливо боляче відчував він неможли-

¹ Командир поліції безпеки і СД Київської Генеральної округи повідомляє // Нове українське слово. 1942. 17 липня (№ 163). С. 2.

² Ревуцький В. До редактора газети «Нове Українське Слово» // Нове українське слово. 1942. 2 серпня (№ 177). С. 4.

вість дальшої артистичної діяльності — Дмитро Ревуцький був надзвичайно талановитим виконавцем українських історичних пісень і дум.

З падінням большевизму, не зважаючи на бурхливість військових подій, здоровля Ревуцького покращало і якимось в соняшні морозні дні довелося нам вперше зустріти його на вулицях Києва. Було це в Миколаєвському саді, проти університету. Центральна площа, — серед понівечених вибухами вікових дерев височить якимсь чудом неушкоджений Шевченко.

Дмитро Миколаєвич скаржить на газету, що хибно скоротила його статтю про Лисенка і просить поговорити за нього в редакції.

— «Мені не можна хвилюватися і тому не хочу сам ходити. Тяжка хвороба, а проте лише через неї пощастило уникнути евакуації і жити тепер тут!»

Так і лишився він в нашій пам'яті — напіврухомих. Щоб поглянути на співбесідника, мусів повертатися всім корпусом, а змертвілу руку, доводилось допомагати йому закласти в кишеню. Трошки гугнявим, монотонним голосом розповідав про основні напрямні Лисенкової монографії, про пляни своєї співпраці в українській пресі, в київській консерваторії.

Кількома днями пізніше, о 10 год. ранку, була у нього вдома пані Н. Дмитра Миколаєвича, вона застала в кабінеті, біля письмового столу, за працею над рукописом монографії. Справа була нескладна — Ревуцький написав для неї невеличкого рекомендаційного листа. Пані Н. забрала листа й пішла, а на початку дванадцятої години, сусіди, побачивши відкриті двері мешкання, зайшли до нього і перше, що побачили — була скривавлена дружина професора, запхана в куток передпокою і накрита кріслом.

Картина вбивства примусила здригнутися і слідчих, які багато чого бачили за своє життя. Дружину професора душили й різали в трьох кімнатах, перетягаючи по долівці з однієї кімнати до іншої. Стіни спальні й столової були залляті кров'ю. Тіло вбитої посадили в крісло і перевернули в кутку прихожої.

На місці вбивства злодії лишили гніздо від автоматичної зброї, кілька речей з одягу. Бандитів, як видно, мало непокоїли залишені речові докази, — надто впевнені, вони були в надійності своїх таємних схованок.

Дмитра Миколаєвича вбито в тому самому кріслі, за тим самим столом, за яким він писав рекомендаційного листа. Вбито ударом важкого сталевого бруска під час праці над рукописом монографії. Мертвому нанесли ще кілька ударів ножами. Дмитро Миколаєвич лежав, схилившись на поруччя крісла і кров збігала на стіл, на рукописи, на долівку...

— Наука не може бути аполітичною — вчили клясики марксизму-ленінізму. Сталінські бандити застосували це вчення до життя. В нагороду за криваву роботу, забрали вони те, що знайшли цінного в мешканні. Кати з НКВД звикли одержувати платню — за кров золотом¹.

Важко визначити, звідки автору була відома вся ця інформація. Переказ О. Красовським характеру поранень Д. Ревуцького виглядав дещо «аматорським» порівняно зі спогадами фотографа судово-медичної експертизи Вадима Павловського, близького знайомого загиблого, однак цілком очевидно, що описували вони одне і те ж. Різниця у свідченнях стосувалася факту пограбування (перший його підтверджував, а другий — спростовував):

<...> Двадцять дев'ятого грудня 1941 року мене повідомили, що на помешкання Ревуцького вчинено напад. Я кинувся туди.

---

¹ Красовський О. Убивство Дмитра Ревуцького // Голос. 1942. 2 серпня (№ 24). С. 2.

Тіло Дмитра Миколайовича лежало в фотелі за письмовим столом, над забризканим кров'ю рукописом про Лисенка. Голова його була пробита вдарами молотка. Вбивця вдарив безборонного інваліда по голові тридцять чотири (!) рази і бив би в скаженій люті й далі, коли б від сили ударів не зломилось держално молотка і голівка його не відлетіла, пробивши внутрішню шибку вікна.

Дружину Ревуцького, теж з пробитою молотком головою, проте ще живу, знайшли коло вхідних дверей і вже забрали до лікарні, як я прийшов, але вона вмерла непритомною. Видно було, що вона відчинила двері вбивцям; вони вдарили її по голові й кинулися далі, до її чоловіка. Служниця зранку виходила з дому, а син Валеріян поїхав на село — здобути харчів, бо час був голодний. Вбивці вислідили момент, коли вранці в хаті лишилися тільки двоє старих, і вдерлися до мешкання. Вони не взяли нічого з цінних речей; навпаки, вони ще покинули там, немов підпис під своєю роботою, червоноармійську шапку давно скасованого взірця — «будьоннівку».

Вбивців ніколи не зловили, але все свідчило про те, що це була робота більшовицьких агентів — одверта, демонстративна розправа з видатним культурним діячем України, одним з тих, які залишилися в Києві. І шалено-люта, озвіріла розправа.

Востаннє бачив я Дмитра Миколайовича Ревуцького на столі Київського судово-медичного моргу. І тоді я порохував, зціпивши зуби, проломи від молотка на його черепі — всі тридцять чотири.

Цього я ніколи — ніколи! — не забуду¹.

Із першого повідомлення про панахиду й похорон зрозуміло, що смерть Дмитра Ревуцького настала наприкінці грудня, натомість і в повідомленні київської поліції, і в кількох подальших газетних публікаціях часом убивства зазначено листопад 1941 року. Припускаємо, що це не помилка, як видається на перший погляд, а свідоме перекручення факту німецькою владою, певним чином пов'язане зі зміною якості окупаційного режиму. Як відомо, суспільне життя тогочасного Києва охоплювало два етапи: перший, позначений більшою свободою для тубільного населення, а другий — власне «закручування гайок», фактичний початок якого настав у середині грудня 1941 року, коли відбулися арешти редакції «Українського слова». Зазначенням хибної дати вбивства Дмитра Ревуцького (листопада замість грудня) окупаційна влада немов би хотіла «винести за дужки» цей злочин: продемонструвати, що вбивство відбулося ще до моменту посилення нею контролю на українських землях.

Інформацію, що Д. Ревуцький загинув саме 29 грудня 1941 року, ми знайшли у львівському тижневику «До перемоги» початку 1944 року в матеріалі, присвяченому другим роковинам смерті вченого. Тут же мовилось і про наукову та культурно-просвітницьку діяльність Дмитра Ревуцького як мотив його вбивства більшовиками:

Від руки большевицьких бандитів 29 грудня 1941 року у Києві загинув відомий діяч української культури проф. Дмитро Ревуцький. Надзвичайно талановитий, різнобічно обдарований, він був автором численних праць з українського фольклору, історії музики та сценічного слова; старшим науковим співробітником Академії Наук, лектором середніх шкіл, Музично-драматичного Інституту ім. Лисенка та Театрального Інституту; видатним науковцем українських дум та історичних пісень; чудовим декламатором, перекладачем багатьох творів Гете, невтомним організатором різних концертів.

¹ Павловський В. Із спогадів про Дмитра Ревуцького // Сучасність. 1981. № 3–4. С. 110–111.

Дмитро Ревуцький написав понад 50 різних праць з мистецтва та літератури, переклав більше від 300 романсів світової вокальної літератури, щось із 15 опер та багато інших речей.

Та його діяльність, очевидно, суперечила русифікаційній політиці большевизму, тому він зазнав переслідувань. Його обвинувачували в націоналізмі, петлюрівщині; виганяли з праці.

Тікаючи з Києва 1941 року, большевики залишили напризволяще хворого Д. Ревуцького. Та коли він видужав і став знов до культурної праці, енкаведисти схамулились. Підіслані від них головорізи, що ховались у місті, вбили Дмитра Ревуцького разом з його дружиною. Ця незабутня людина, що народилась 24.III.1881 року на Полтавщині в селі Іржавець, Прилуцького повіту і всі свої сили віддала для свого народу, вічно житиме в наших серцях, як зразок чесного, працьовитого українця, відданого своїй нації¹.

Натомість офіційна Москва закономірно намагалася «повісити» вбивство Д. Ревуцького на будь-кого іншого, а найзручнішим узагальненим претендентом на роль убивці був німецький окупаційний режим. Про це йдеться у редакційному коментарі до статті покійного вченого «Український музичний фольклор», що була опублікована 1945 року у вже згадуваній берлінській газеті «Голос»:

Ім'я Дмитра Ревуцького — видатного вченого, дослідника української культури, нашої народної творчості — завжди було ненависним червоній Москві. Його наукові, об'єктивні розвідки, його широко-відомі збірники народних пісень, вся його наукова діяльність, ерудиція в питаннях українського національного життя — все це кололо очі жидо-московським зайдам. Але... авторитет і популярність імени Ревуцького — видатного вченого були перешкодою до того, щоб знищити його фізично. Дмитро Ревуцький був літньою людиною, змученою тяжкою недугою і його примусили замовчати... І ця мовчанка з примусу продовжувалася б до смерті вченого, якби не побачили його старечі очі звільнений Київ, відроджену українську пресу і ще багато чого радісного, зворушливого. Ревуцький заговорив. В холодній, нетопленій хаті, тремтячою напівспаралізованою рукою писав статті для українського часопису «Українське Слово». В простих словах, зрозумілих кожному українцеві, старий учений розповідав про те, що думав, що почував... І цього було досить, щоб Москва дала наказ своїй агентурі знищити сивоголового старця, знищити фізично. Дмитро Ревуцький не забитий був ними, ні, він був закатований... Закатований в своєму робочому кабінеті, де працював, не зважаючи на холод, голод, старечу хворобу... Кров'ю сплямована на столі незакінчена велика монографія, присвячена Миколі Лисенкові, порізане тіло кинуте долі. Переритий архів, розкидані речі... Такий фінал життя Ревуцького, така нагорода, що її мусів прийняти Ревуцький, за довгі роки праці на ниві української культури. Цим разом, український вчений у своїх статтях відверто сказав свою думку, а червона Москва, не криючися, дала відповідь... Проте, не зважаючи на абсолютну ясність цієї кривавої події, сьогодні Москва намагається спровокувати чергову комедію, проголосивши «вбивство Ревуцького ділом німецьких рук». Безглуздя такого твердження для кожного, навіть підсоветського українця, настільки очевидне, що нема ніякої потреби довше зупинятися на ньому.

---

¹ Ніценко. Дмитро Ревуцький (3 нагоди 2-их роковин з дня смерті) // До Перемоги. 1944. 14 січня (№ 2). С. 3.

Найкращою відповіддю жидо-московським зайдам буде стаття самого Дмитра Ревуцького, одна з тих, за які вчений заплатив життям¹.

У 1980-х радянська позиція кардинально змінилася — убивство Д. Ревуцького в пропагандистській літературі вже було гордо названо ліквідацією зрадника батьківщини групою підпільників того ж Володимира Кудряшова. Це зізнання є важливим аргументом на користь версії про Кудряшова як вбивці Дмитра Ревуцького. Після чотирьох десятиліть, що минули від смерти вченого, радянці вже не боялися народного гніву, однак усе ж певною мірою страхувалися — опис злочину, попри всю романтизацію, містить спеціальне переключення прізвища жертви (Жревуцький замість Ревуцький):

<...> Внимание киевских подпольщиков в эти дни привлекала фигура профессора Жревуцкого. Предатель регулярно выступал в печати с грязными, клеветническими измышлениями о Советской власти, подобострастно пресмыкался перед властями, рьяно призывая киевлян к сотрудничеству с оккупантами. Приговор товарищей, утвержденный подпольным горкомом, привести в исполнение взялись члены диверсионно-подрывного штаба В. Кудряшов и Г. Левицкий.

...Разведка, осуществленная по просьбе Кудряшова женой его шурина, прошла успешно. Подпольщики внимательно изучили расположение комнат, что потом облегчило выполнение задания.

...Полночь. Тревожно замер оккупированный врагом город. Изредка, пугая чуткую тишину, по мостовой гремят подкованные сапоги группы комендантского надзора. Где-то звучит одиночный винтовочный выстрел, за ним автоматная очередь, и снова воцаряется жуткая тишина.

Владимир Кудряшов и Георгий Левицкий осторожно приблизились к дому профессора. Притаились в ожидании охранника... Стремительный прыжок, удар рукояткой пистолета по голове — и вот уже предатель лежит с проломленным черепом. Оттащив часового в сторону, патриоты прислушались. Нигде ни звука... Владимир открыл дверь подъезда, осторожно поднялся по лестнице. Левицкий замер у входа, чтобы на случай опасности успеть предупредить товарища. Где-то далеко с надрывной тоской завyla собака. Георгий чутко стережет тишину, прислушивается к каждому звуку. Замок поддается не без усилий. Скрипит железо, потрескивает дерево... Тише! Владимир, затаив дыхание, берется за ручку двери. Запоры теперь уже не помеха. Решительно идет в сторону, откуда доносится храп...

Утром по городу прокатился слух о том, что профессор Жревуцкий понес заслуженное наказание за свое предательство...².

Усупереч усьому сучасний український музиколог Валентина Кузик уважає, що злочин безпідставно приписали банді Володимира Кудряшова, натомість справжній вбивця — нез'ясований агент НКВД:

<...> Убивство професора приписали членам диверсійної підпільної групи В. Кудряшова, яких заарештували через півроку й закатували у гестапо. Та я переконана і маю до того підстави: то не могла бути справа рук членів групи В. Кудряшова — інтелігентної студентської молоді, яка напевне знала, хто такий Д. М. Ревуцький, а може,

¹ Ревуцький Д. М. Український музичний фольклор // Голос. Українські вісті. 1945. 21 березня (№ 17). С. 2.

² Шпилевич В. В., Федотюк П. К. И настанет рассвет. Киев : Политиздат Украины, 1982. С. 61–62.

й слухала його лекції. Тут видно почерк спеціально засланого «ліквідатора» з обійми НКВС (до того ж садиста), жертвами якого стали й інші діячі української культури та науки, що так часто «зникали» в перші місяці окупації Києва ворогом <...>¹.

Валентина Кузик називає членів підпільної групи Кудряшова «інтелігентною студентською молоддю», яка априорі нездатна на брутальне вбивство. Та чи так було насправді? Як нам вдалося з'ясувати, ці люди були типовими представниками радянського пролетаріату: Кудряшов закінчив школу фабрично-заводського учнівства і разом зі Сергієм Пашенком працював на Київському паровозо-вагоноремонтному заводі, а Георгій Левицький був колишнім керівником трамвайно-тролейбусного парку Кишинева². Щодо «моральності» членів групи — яскравим її прикладом слугує діяльність коханої Левицького, відомої підпільниці Тетяни Маркус³.

Можливо, версія про таємного агента-ліквідатора у Валентини Кузик з'явилася під впливом твердження Вадима Павловського про вбивць, яких «ніколи не зловили»⁴. Однак свої спогади Павловський оприлюднив у 1981 році — до сторіччя народження і сорокаріччя смерті Дмитра Ревуцького — у журналі «Сучасність» (на той час виходив у Мюнхені) і на конференції, що з цієї нагоди відбулася в Нью-Йорку. Цілком імовірно, що й написані вони були приблизно тоді ж для вшанування пам'яті загиблого музикознавця, тобто близько сорока років по його смерті, а тому можуть містити певні погрішності.

Висновки. Реконструкція подієвого ланцюга показала, що попервах німецька влада засекретила інформацію про вбивство музикознавця Дмитра Ревуцького, що породило хвилю чуток, нібито вбито композитора Льва Ревуцького. Пізніше з'явилася офіційна німецька версія про вбивць із групи радянського підпільника Володимира Кудряшова, що згодом була підтримана і радянською ідеологією, однак спершу Москва перекладала відповідальність за злочин на німецьких окупантів. Валентина Кузик назвала цю німецько-радянську версію обманливою, мовляв, справжній злочинець не Кудряшов, а секретний агент-енкаведист. Верифікувавши наявні документальні свідчення, ми вважаємо, що названі учасники угруповання Володимира Кудряшова цілком могли бути вбивцями Дмитра Ревуцького.

На користь цього може свідчити і такий факт. Свого часу ми зробили письмове звернення в Галузевий державний архів СБУ, вказавши, що з'ясування імені вбивці Дмитра Ревуцького можливе двома шляхами — пошуком справи самого Ревуцького і перевіркою справи Кудряшова, як офіційно заявленого вбивці. Було отримано відповідь тільки стосовно першої половини запиту — про те, що справи Ревуцького немає. Натомість прохання перегляду справи Кудряшова Архів делікатно проігнорував. Хочеться вірити, що це було зроблено лише з метою не тривожити спокій борця з нацизмом, чие ім'я досі носить Київське вище професійне училище залізничного транспорту, дитяча бібліотека Солом'янського району столиці й ряд вулиць українських міст...

---

¹ Кузик В. В. Дмитро Ревуцький: репресований посмертно. Ще раз про «міфотворчість» радянських істориків // Слово «Просвіти». 2006. 13–19 квітня. С. 11.

² Подвиг на віки: Книга Пам'яті України — місто-герой Київ / ред. А. І. Тимчик та ін. Київ : Книга Пам'яті України, 2000. 906 с.

³ Викторов А. Пистолет между ног. URL: <https://jewish.ru/ru/people/society/191126/> (дата обращения: 13.05.2020).

⁴ Павловський В. Із спогадів про Дмитра Ревуцького // Сучасність. 1981. № 3–4. С. 111.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Вбивство Ревуцького // Львівські вісті. 1942. 13 лютого (№ 31). С. 4.
2. Командир поліції безпеки і СД Київської Генеральної округи повідомляє // Нове українське слово. 1942. 17 липня (№ 163). С. 2.
3. [Повідомлення про смерть і похорон Д. Ревуцького] // Нове українське слово. 1941. 31 грудня (№ 15). С. 4.
4. Смерть композитора Ревуцького // Львівські вісті. 1942. 11 лютого (№ 29). С. 3.
5. Трагічна смерть композитора Ревуцького // Український голос. Луцьк, 1942. 22 січня (№ 4). С. 2.
6. Викторов А. Пистолет между ног. URL: <https://jewish.ru/ru/people/society/191126/> (дата обращения: 13.05.2020).
7. Красовський О. Убивство Дмитра Ревуцького // Голос. 1942. 2 серпня (№ 24). С. 2.
8. Кузик В. В. Дмитро Ревуцький: Репресований посмертно: Ще раз про «міфотворчість» радянських істориків // Слово «Просвіти». 2006. 13–19 квітня. С. 10–11.
9. Ніценко. Дмитро Ревуцький (з нагоди 2-их роковин з дня смерти) // До Перемоги. 1944. 14 січня (№ 2). С. 3.
10. О. А. Лев Ревуцький. Посмертна згадка // Стрийські вісті. 1942. 15 лютого (№12). С. 3.
11. Павловський В. Із спогадів про Дмитра Ревуцького // Сучасність. 1981. № 3–4. С. 104–111.
12. Подвиг на віки: Книга Пам'яті України — місто-герой Київ / ред. А. І. Тимчик [та ін.]. Київ : Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. 906 с.
13. Ревуцький В. М. До редактора газети «Нове Українське Слово» // Нове українське слово. 1942. 2 серпня (№ 177). С. 4.
14. Ревуцький Д. М. Український музичний фольклор // Голос. Українські вісті. 1945. 21 березня (№ 17). С. 2.
15. Смотрич О. Моя сусідка Олена Теліга (осінь 1941 р. — зима 1942 р.) // Філологічний дискурс. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 48–49.
16. Смотрич О. Короткі спогади «відповідального секретаря» // Філологічний дискурс. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 49–50.
17. Шеремета І. В. Примхи долі Олександра Смотрича (Флоринського) або Трохи про українську музичну критику часів німецької окупації // Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно. Київ, 2018. Число 3. С. 73–81.
18. Шпилевич В. В., Федотюк П. К. И настанет рассвет. Киев : Политиздат Украины, 1982. 118 с.
19. –ко. У Києві // Український голос (Луцьк). 1942. 22 січня (№ 4). С. 7.

REFERENCES

1. [W. s.], (1942). Revutsky's murder [Vbyvstvo Revuts'koho]. *Lviv news [L'vivs'ki visti]*, February 13 (No. 31), p. 4 [in Ukrainian].
2. [W. s.], (1942). The commander of the security police of the Kyiv General District reports [Komandyr politsiyi bezpeky Kyuyivs'koyi Heneral'noyi okruhy povidomlyaye]. *New Ukrainian word [Nove ukrayins'ke slovo]*, July 17 (No. 163), p. 2 [in Ukrainian].
3. [W. s.], (1941). [Notice of the death and funeral of D. Revutsky] [Povidomlennya pro smert' i pokhoron D. Revuts'koho], *New Ukrainian word [Nove ukrayins'ke slovo]*, December 31 (No. 15), p. 4 [in Ukrainian].

4. [W. s.], (1942). Death of the composer Revutsky [Smert' kompozytora Revuts'koho]. *Lviv news [L'vivs'ki visti]*, February 11 (No. 29), p. 3 [in Ukrainian].
5. [W. s.], (1942). The tragic death of the composer Revutsky [Trahichna smert' kompozytora Revuts'koho], *Ukrainian Voice (Lutsk) [Ukrayins'kyi holos (Luts'k)]*, January 22 (No. 4), p. 2 [in Ukrainian].
6. Victorov, A. (2019). Gun between legs [Pistolet mezhdou nog] [online]. Available at: <https://jewish.ru/ru/people/society/191126/> (accessed 13 May 2020) [in Russian].
7. Krasovsky, O. (1942). The murder of Dmitry Revutsky [Vbyvstvo Dmytra Revuts'koho], *Voice [Holos]*, August 2, (№ 24), p. 2 [in Ukrainian].
8. Kuzyk, V. (2006). Dmitry Revutsky: Repressed posthumously: Once again about the “myth-making” of Soviet historians [Dmytro Revuts'kyi: Represovani posmertno: shche raz pro “mifotvorchist” radyans'kykh istorykiv], *Word “Enlightenment” [Slovo “Prosvity”]*, April 13–19, pp. 10–11 [in Ukrainian].
9. Nitsenko (1944). Dmytro Revutsky (On the occasion of the 2nd anniversary of his death) [Dmytro Revuts'kyi (Z nahody 2-ykh rokovyn z dnya smerty)]. *To Victory [Do Peremohy]*, January 14 (No. 2), p. 3 [in Ukrainian].
10. O. A. (1942). Lev Revutsky. Posthumous mention [Lev Revuts'kyi. Posmertna zhadka]. *Stryi News [Stryys'ki visti]*, February 15 (No. 12), p. 3 [in Ukrainian].
11. Pavlovsky, V. (1981). From memories of Dmitry Revutsky [Iz spohadiv pro Dmytra Revuts'koho]. *Modernity [Suchasnist']*, No. 3–4, pp. 104–111 [in Ukrainian].
12. Feat for eternity: *The Book of Memory of Ukraine — the city-hero Kyiv [Podvyh na viky: Knyha Pam'yati Ukrayiny — misto-heroy Kyyiv]*. Ed. A. Timchik [etc.], Kyiv: Poshukovo-vydavnyche ahentstvo “Knyha Pam'yati Ukrayiny”, 2000, 906 p. [in Ukrainian].
13. Revutsky, V. (1942). To the editor of the newspaper “New Ukrainian Word” [Do redaktora hazety “Nove Ukrayins'ke Slovo”]. *New Ukrainian word [Nove ukrayins'ke slovo]*, August 2 (No. 177), p. 4 [in Ukrainian].
14. Revutsky, D. (1945). Ukrainian musical folklore [Ukrayins'kyi muzychnyy fol'klor]. *Voice. Ukrainian news. [Holos. Ukrayins'ki visti]*, May 21 (No. 17), p. 2 [in Ukrainian].
15. Smotrich, Alexander (2015). My neighbor Olena Teliga (autumn 1941 — winter 1942) [Moya susidka Olena Teliha (osin' 1941 — zyma 1942)]. *Philological Discourse [Filolohichnyy dyskurs]*. Khmelnytskyi, vol. 2, pp. 48–49 [in Ukrainian].
16. Smotrich, Alexander (2015). Short memoirs of the “executive secretary” [Korotki spohady “vidpovidal'noho sekretarya”]. *Philological Discourse [Filolohichnyy dyskurs]*, Khmelnytsky, vol. 2, pp. 49–50 [in Ukrainian].
17. Sheremeta, I. (2018). The Whims of the Fate of Oleksandr Smotrych (Florinsky) or A Little About Ukrainian Music Criticism of the German Occupation [Prymkhy doli Oleksandra Smotrycha (Floryns'koho) abo Trokhy pro ukrayins'ku muzychnu krytyku chasiv nimets'koyi okupatsiyi], *Art Studies: Theater. Music. Cinema [Studiyi mystetstvoznavchi: Teatr. Muzyka. Kino]*, Kiev, No. 3, pp. 73–81 [in Ukrainian].
18. Shpilevich, V. and Fedotyuk, P. (1982). *And dawn will come [I nastanet rassvet]*. Kiev: Politizdat Ukrainy, 118 p. [in Russian].
19. –ko (1942). At Kyiv [U Kyievi], *Ukrainian voice (Lutsk) [Ukrayins'kyi holos (Luts'k)]*, January 22 (No. 4), p. 7 [in Ukrainian].

ШЕРЕМЕТА И. В.

Шеремета Ирина Васильевна — ведущий искусствовед отдела музыковедения и этномузыкологии Института искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М. Т. Рылского НАН Украины (Киев, Украина).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8484-2026>

iryna-sheremeta@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.128.215209>

УБИЙСТВО ДМИТРИЯ РЕВУЦКОГО: РАССЛЕДОВАТЬ НЕЛЬЗЯ ИГНОРИРОВАТЬ?

Актуальность исследования обусловлена обращением к сложному и контroversионному периоду немецкой оккупации 1941–1944 годов, который относится к наиболее мифологизированным в украинской историографии. Его искажение происходило путем как замалчивания правды, так и навязывания полуправды или откровенной лжи. Убийство Дмитрия Ревуцкого является конкретным примером мифотворчества в истории музыкальной культуры, опровергнуть которое призвана предлагаемая статья.

Цель исследования — на основании полиаспектной обработки собранного фактологического материала верифицировать имеющиеся версии убийства Дмитрия Ревуцкого, определив наиболее вероятную из них.

Методология исследования. В предлагаемой статье — источниковедческом исследовании — центральное место занимает научная критика источников, а методический инструментарий охватывает аналитический, синтетический, логический, ретроспективный, хронологический методы исследований.

Основные результаты и выводы исследования. Реконструкция событий показала, что сначала немецкие власти засекретили информацию об убийстве музыковеда Дмитрия Ревуцкого, что породило волну слухов, якобы убит композитор Лев Ревуцкий. Позже появилась официальная немецкая версия об убийцах из группы советского подпольщика Владимира Кудряшова (уничтоженных в 1942 году), которая впоследствии была поддержана и советской идеологией, однако сначала Москва переводила ответственность за преступление на немецких оккупантов. Валентина Кузык назвала эту немецко-советскую версию неверной и выдвинула свою, названную нами «конспирологической», версию: настоящий преступник не Кудряшов, а секретный агент НКВД. В. Кузык считает членов группы В. Кудряшова «интеллигентной студенческой молодежью», априори не способной на убийство. В свою очередь, нам удалось установить, что эти люди были типичными представителями советского пролетариата и не отличались высокоморальным поведением. Верифицировав имеющиеся документальные свидетельства, мы считаем, что участники группировки Кудряшова вполне могли выступить убийцами Дмитрия Ревуцкого.

Ключевые слова: убийство Дмитрия Ревуцкого, музыковедческое расследование, украинская музыкальная культура во время немецкой оккупации.

SHEREMETA, IRYNA

Sheremeta Iryna — leading art critic at the Department of Musicology and Ethnomusicology at the Rylsky Institute of Art Criticism, Folklore and Ethnology NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8484-2026>

iryna-sheremeta@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.128.215209>

THE MURDER OF DMITRY REVUTSKY: TO INVESTIGATE, OR TO IGNORE?

The relevance of the article is due to the appeal to the complex and controversial period of the German occupation of 1941–1944, which is one of the most mythologized in Ukrainian historiography. It was distorted by both silencing the truth and imposing half-truths or outright lies. The murder of Dmytro Revutsky is a concrete example of myth-making in the history of musical culture, which the proposed article is intended to refute.

Main objectives of the article is on the basis of multifaceted elaboration of the collected factual material to verify the available versions of the murder of Dmytro Revutsky, determining the most probable of them.

The methodology. In the proposed article — source study — the central place is occupied by scientific criticism of sources, and methodological tools cover analytical, synthetic, logical, retrospective, chronological research methods.

Results and conclusions. Reconstruction of events showed that at first the German authorities classified information about the murder of musicologist Dmitry Revutsky, which gave rise to a wave of rumors that the composer Lev Revutsky was allegedly killed. Later, an official German version appeared about the murderers from the group of the Soviet underground fighter Vladimir Kudryashov (destroyed in 1942), which was later supported by Soviet ideology, but at first Moscow transferred responsibility for the crime to the German invaders. Valentina Kuzyk called this German-Soviet version incorrect and put forward her own version, which we called “conspiratorial”: the real criminal is not Kudryashov, but a secret agent of the NKVD. V. Kuzyk considers the members of V. Kudryashev’s group to be “intelligent student youth”, a priori incapable of murder. In turn, we were able to establish that these people were typical representatives of the Soviet proletariat and did not differ in highly moral behavior. Having verified the available documentary evidence, we believe that the members of Kudryashov’s group could well have been the killers of Dmitry Revutsky.

Keywords: murder of Dmytro Revutsky, musicological investigation, Ukrainian musical culture during the German occupation.